

پروسا ئوپه راسیونین ئەنزالان دژی کوردان ۱۹۸۷ - ۱۹۸۸

ئەنزالا ههشتان وهک میناک

سالم جاسم حاجی

سەنتەری ڤه کولینین جینوسایدی، زانکویا دهوک، هەرێما کوردستانی-عێراق

(میژوو یا ره زامه ندیا به لافکرنی: 30 کانوینایکی، 2019)

کورتیا ڤه کولین

ئوپه راسیونین ئەنزالان دهینه هژمارتن ب گوپیتهکا سیاسهتا دهولهتا عیراقی ل دژی کوردان. ههشت قوناغین ئەنزالان ل ههشت دهقهرین جوگرافی یین جودا یین کوردستان ل سالا ۱۹۸۸ ئی پیشوهخت پلانکری و ب هویری هاتینه به رهه ڤکر و ئەنجامدان ب ئارمانجا ب دویماهی ئینانا پرسگریکا کوردی "المشكلة الكردية" و کونترولکرنا هه می دهقهرین کوردستان.

د ئوپه راسیونا ههشتان دا ژبه ر گرنگی و ههستیاریا جیوگرافیا دهقهره بادینان و لهزاتیا ئەنجامدانا "خاتمة الانفال"، جودا ژ هه می قوناغین دی یین ئەنزالان، شروقهیهکا عهسکهری وهک لیکولینهک ل سه ر چهوانیا ئەنجامدانا ئوپه راسیونین سه ر یازی ب هویری بوویه بنگه ه و پلانا پروسا ئەنزالکرنا به هدینان. ل پیشین چهک کیمیایی هاته بکارئینان دا خه لک ژ جهین خو یع ئاسخ ده رکهفن و ب رهفن و ترس به لاف ببیت و ووریا خه لکی و یا پیشمه رگه ی بشکیت، پاشی توپ، ته یاره و تانک و پتری دوو سه د هزار چه کداران هیرش ژ یازده سه متین جوداڤه کریه. دئه نجام دا ب هزاران خه لکی سڤیل هاتنه ژناقبرن، ب دهان هزاران خه لکی دی هاتنه گرتن پاشی جوداکرن و ل دویماهی زی ل گورین ب کۆمه ل هاتینه ژناقبرن و ب دهان هزاران خه لک زی بوونه په نابهر ل تورکیع و ئیرانی. ههروه سا ب گشتی ۶۶۳ گوند دق قوناغ دا هاتنه خرابکر و تالان کرن.

ده رازینک

دژی کوردان. "عملیات الانفال" وهک ناف و زاراهه بو پروسا جینوسایدکرنا کوردان ب هزره کا تیژ و پلانکه کا پیشوهخت ژ لایع دهولهتا عیراقی ڤه هاتیه هه لبارتن بو قرکرنا کوردان وهک نه ته وه. ئوپه راسیونین ئەنزالان په یوه ندییه کا خورت یا ب شیوی چیکرنا دهولهتا عیراقی و سیسته می دهسه لاتداریین عیراقی ڤه هه ی. عیراق ل سالا ۱۹۲۱ ئی دا وهک دهولهتهک دهسکر دی ژ لایع

ئوپه راسیونین ئەنزالان "عملیات الانفال" کول دهشت قوناغ و ههشت دهقهرین جیوگرافیین جودایین هه ریمه کوردستان دا ژ لایع ل دژی کوردان هاتبوونه ئەنجامدان، ژ گه لهک لایان ڤه تاپه ته مندی یا خو هه یه و دهینه هژمارتن ب گوپیتهکا سیاسهتا دهولهتا عیراقی ل

داینه ژ بلی کو ب دهان هزار خه لکی سفیل رهقینه تورکیا و ئیرانی.

لهوما ژئ ئهف فه کولینه دی شروفه یه کا فان فاکتهران کهت و دئ پیکولئ کهت رونا هیئ بیخه ته سهر سهنگ و گرنکیا نه نزالا هه شتان ل دهقرا به هدینان ژ لایع عهسکه ری و سیاسی یئ حکومتا عیراقی فه. گرنکیا قئ فه کولینئ نه وه کو تا نها ئهف مژاره نه بوویه بابته قئ فه کولینه کا زانستی و نه کادیمی یا سه ریخو ل سهر پروسه و چه وانیا نه نجامدانا "خاتمه الانفال". ب شیوه یه کئ گشتی و به روفازی قوناغین دی یئ نه نزالا گه لهک کیم ل سهر نه نزالا هه شتان هاتیه نقیسین. نه تنئ نه کادیمی، به لکی د بواری پروژنامه قانی، مهیدانی ژئ دا گه لهک دکیم.

ئارمانج ژقئ فه کولینئ نه وه کو پروسه یا نه نجامدانا نه نزالا هه شتان ب شیوه یه کئ زانستی بهیته شروفه کرن و پینگا قین ژناقبرنئ بهینه خویاکرن.

وهک ریبارا فه کولینئ مه شروفه کرن "المنهج التحلیلی" بکارئینایه کو وهک لایه نه کئ گرنک ژ هاوکیشین سیاسی و عهسکه ری و گرنکیدان ب راپورتین سه ریازی، به لگه نامه، نه خشه و ژیدمرین هه مه جور.

ئهف فه کولینه هاتیه پارقه کرن بو سهر دمرزینکه کئ و سئ تهومرین سه ره کی:

تهومرئ ئیکئ کورتیه که ل سهر ههر حهفت قوناغین به ری قوناغا نه نزالا هه شتان، چونکی مروف ب دروستی د نه نزالا هه شتان ناگه هیت هه که زانیاری ل سهر ههر حهفت قوناغین دی یئ نه نزالا نه بن.

تهومری دوی یئ قئ فه کولینئ ل سهر پروسه و پینگا قین عهسکه ری و ب کارئینانا هه می جورین چه کان، گرتن، وجودا کرن و پارقه کرن و ژناقبرنا خه لکی سفیله.

ئیکلیزان فه ب زورئ ژ پیکهاته یئ بنگه هین، عه ره ب (شبعه و سونه) و کورد بی رمزامه ندیا وان بهیته و مرگرتن، هاته دامه زانندن. ئهف دموه ته ههر ژ دهستپیکئ ژ که مینه یا تایفی یا عه ره بپن سونه هاته بریقه برن کو تنئ ۲۰ ژ سه دئ ژ ریژا خوجیئ عیراقی پیکدهات و کورد وهک پیکهاته یه کی نه تهومی کو پتر ژ ۲۰ ژ سه دئ پیکدهاتن که ته دین دهسته لاتا عه ره بان فه. ب درئژا هییا دیروکا خو و تا نها ژئ عیراق نه شیایه بیته دموه تا کوردان و دمرینئ ژ حهز و خواسته کین وان بکهت. سیاسه تا پشتگوه ئیخستنا کوردان و بنده سترنا وان دگه لهک په ریودین جودا دا دمریاس بوویه و پاگوه استنا کوردان و ته عربیکرنا دهقه رین کوردان ستونین سیاسه تا دموه تنئ ل به رامبه ری کوردان پیکدئینان. ئی پشتی قئ سیاسه تنئ نه شیای سه رکهفتن ب دهسته بینیت و کوردان بیدهنگ بکهت، حکومتا عیراقی دهست ب پلانا سیسته ماتیک یا قرکنا کوردان کر. شه ری عیراق - ئیرانی (۱۹۸۰ - ۱۹۸۸) ده لیقه یه کا زینن دا حکومتا عیراقی پروسا جینوساید کوردان ل ژیر سیه را شه ری نه نجام بدهت. هه رچه نده به ری دهستپیکرنا ئویه راسیونین نه نزالان حکومتا عیراقی کورد ب کوم دکوشتن، وهکی گرتن و بئ سه روشوینکرنا ۸۰۰۰ هه شت هزار بارزانیان ل سالا ۱۹۸۳ئ، ئی وهک کاره کئ پلانکری، ریخهستی و درئژخایه ن ئویه راسیونین نه نزالان وهک جینوساید ل سالا دویمه یئ یئ شه ری عیراقی و ئیرانی - ئانکو ل سالا ۱۹۸۸ هاته نه نجام دان.

نه نزالا هه شتان، "خاتمه الانفال" کو پتریا جوگرافیا دهقرا بادینان گرت بوو، دهیته هژمارتن ب مهزنترین ئویه راسیونا نه نزالان، چونکی جوگرافیا وئ ژ هه می قوناغین ده یئ نه نزالا مهزنتر بوو و پترترین هیزیه چه کدارین عیراقی تیدا به شداریون و ژ لایع قوربانان ژئ فه پشتی نه نزالا سیئ یا گهر میان مهزنترین قوربانان

فه‌ریژا ئوپه‌راسیونا ئه‌نزالا ئیکه وهک مان و نه‌مانه بوو. ئه پشته ب دژواری بکارئینانا چه‌ک کیمیایی، ب تایه‌تی ژی ل ۱۹۸۸/۳/۱۶ ل حه‌له‌بچه، و پشته پتر ژ سح‌هفتییان به‌رگری و ژئه‌نجامی نه‌هه‌فسه‌نگی د هیژا عه‌سکه‌ری یا عیراق و بزاقا کوردی دا ل روژا ۱۹۸۸/۳/۱۹ عه‌سکه‌ری عیراقی شیا جوگرافیا ئه‌نزالا ئیکه کۆنترول بکه‌ت.

ئه‌نزالا دوئ: ده‌قه‌را قه‌رمداغ (۱۹۸۸/۳/۲۲) – (۱۹۸۸/۴/۱):

رژیم عیراقی چ ده‌لیقه نه دانه هیژین کوردی پشته شکه‌ستنا وان د قوناغا ئه‌نزالا ئیکه دا خو ری‌کب‌بخنه‌فه و هه‌ر پشته سح‌روژان و ب ووره‌یه‌کا بلند ده‌ست ب ئه‌نزالا دوئ ل ده‌قه‌را قه‌رمداغ کر. عه‌سکه‌ری عیراقی ژ هه‌شت ته‌ومران ب تانک، توپ، فروکه، چه‌ک کیمیایی و ب هاریکاریا ۲۷ فه‌وجین سه‌ریازی و (افواج الدفاع الوطنی)، کو کورد پتر زاراقی جاش بو وان بکارتینیت، هی‌رشه ده‌قه‌را قه‌رمداغ کرن.³

خه‌لک قح‌ ده‌قه‌ری ژبه‌ر گرانییا هی‌رشین سه‌ریازی بوونه سح‌ جوین و به‌ره‌ف سح‌ سه‌متان ره‌قین: هنده‌ک ژ خه‌لکی به‌ره‌ف باشورئ قه‌رمداغ، ئانکو بو ده‌قه‌را گه‌رمیان ره‌قین و پتریا وان هاتنه گرتن و به‌رزه‌کرن و پشکا دوئ هه‌ر زو خو داده‌ست عه‌سکه‌ری عیراقی و هنده‌کین دی ژی ره‌قین بو باژیرئ سلیمانی و کۆمه‌لگه‌هین راگوهاستن.⁴ هیژین چه‌کدارین عیراقی گه‌له‌ک زه‌حمه‌تی د هی‌رشا ئه‌نزالا دوئ دا نه‌دیتن و هه‌ر زوی شیان د ده‌م حه‌فته‌یه‌ک دا ل ۱۹۸۸/۴/۱ سه‌رکه‌قتنا خو رابگه‌هین.

ئه‌نزالا سیخ: ده‌قه‌را گه‌رمییان (۱۹۸۸/۴/۷) – (۱۹۸۸/۴/۲۰)

ئوپه‌راسیونا ئه‌نزالا سیخ بو سه‌ر ده‌قه‌را گه‌رمیان بوو، کو ده‌یته هژمارتن ب گرنگترین قوناغین

پلان و هه‌ر سح‌ پینگا‌قین قه‌رکرتن یین زانایه ب ره‌گه‌ز جه‌ووین ئه‌لمانی رائل هیلپیرگی (Raul Hilberg): پیناسه‌کرن، گرتن و ژناقبرن وهک میناکه‌کا ریک بو جینوسایدا ئه‌نزالا ب گشته و ئه‌نزالا هه‌شتان ب تایه‌تی مژارا ته‌ومری سیخ یه‌ فه‌کولینتی یه.

**ته‌ومری ئیکه: هه‌شت قوناغین
ئه‌نزالا کرنا کوردان**

ئه‌نزالا هه‌شته یان ژی خاتمه الانفال، ئانکو داوییا ئه‌نزالان، خه‌له‌کا هه‌شته یه ژ زنجیرا ئه‌نزالا کرنا کوردان، له‌وما ژی ئه‌م نکارین دویر ژ تیگه‌هشتن و خویندنا هه‌می قوناغین ئه‌نزالان د ئه‌نزالا هه‌شتان، کو جوگرافیا ده‌قه‌را به‌هدینانه، بگه‌هین. چونکی ئوپه‌راسیونین ئه‌نزالان په‌روسه‌یه‌کا ده‌مدریژ بوویه و قوناغ ب قوناغ هاتیه ئه‌نجامدان.

ئه‌نزالا یه‌ک: دۆلا جافایه‌تی (۱۹۸۸/۲/۲۳) – (۱۹۸۸/۳/۱۹):

ل شه‌فا ۱۹۸۸.۲.۲۳/۲۲ عیراقی ده‌ست ب په‌روسا عه‌سکه‌ری یا ئوپه‌راسیونین ئه‌نزالان کر ل ده‌قه‌را ئه‌نزالا ئیکه ل دۆلا جافایه‌تی کو باره‌گایین سه‌رکردایه‌تیا یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان و پتریا ده‌زگه‌هین گرنگین وهک راگه‌هاندن، ته‌ندروستی، مه‌ئبه‌ندئ دوو و فه‌رمانده‌یا گشته لی‌بوون.¹ ژبه‌ر گرنگیا ستراتیجی، عه‌سکه‌ری و سیاسی یا قح‌ ده‌قه‌ری هی‌رشین ئه‌نزالا ئیکه بو رژیم عیراقی گه‌له‌ک دگرنگ بوون، چونکی چاره‌نقیس هه‌ر حه‌فت قوناغین دی یین ئه‌نزالان گریدایی ئه‌نجامی ئه‌نزالا ئیکه بوون. له‌وما ژی (سه‌ددام حسینی) ده‌قه‌را ئوپه‌راسیونا ئه‌نزالا ئیکه وهک سه‌ری ماری په‌سنکر و گوت: "دقی‌ت ل پیشین سه‌ری ماری ب هه‌رشیت".² بو بزاقا کوردی ژی

لایان فه ده‌ستپیکر.⁷ هیزین چه‌کدارین عیراقی ههر زوی ری‌کین ره‌فینا خه‌لکی گرتن و ل باکوری ژی سکرئ دوکان ری ل خه‌لکی گرت و رژیمی ژی ئا‌فا سکرئ به‌ردا و هوسا ژبه‌ر ئاستن ئاقع یخ بلنغ زی‌یخ بچوک گه‌له‌ک خه‌لک نه‌شیان بره‌فن و که‌تنه د ده‌ستین رژیمی دا و پتر ژ حه‌فت هه‌زار که‌سان هاتنه گرتن و بی سه‌روشوین کرن.⁸

ئه‌ن‌فالین پینج، شه‌ش و حه‌فت: دۆلین خوشناومتی، باليسان و مه‌له‌کان ۱۹۸۸/۵/۱۵ - ۱۹۸۸/۸/۲۶

رژیم عیراقی د پلانا خو یا پیش‌وه‌خت دارشتی دا ل وی هی‌قیخ بوو کو ئوپه‌راسیونین ئه‌ن‌فالان ب زویترین ده‌م ب داوی بینیت، لی ژبه‌ر به‌رخ‌وه‌دانا پیش‌مه‌رگه‌ی و ئالوزی‌یین لوجستیکی بین گرتن، فه‌گوه‌استن و ژناقیرنا خه‌لکی و مزلی‌بوونا هی‌زا سه‌ره‌کی یا له‌شکه‌ری عیراقی ب شه‌ری دگه‌ل ئیرانغ فه، ئه‌و نه‌شیا وه‌کی وی دخوه‌ست دده‌می ده‌ست‌نیشان‌کری دا کو هه‌یفا هه‌شت بوو، ئوپه‌راسیونان سه‌ره‌که‌فتیانه ب دویمه‌ی بینیت. له‌وما ژی سه‌ره‌کر‌دایه‌تیا عیراقی بریاردا ژبه‌ر کیماسیا ده‌می ههر سغ ئوپه‌راسیونین پینج، شه‌ش و حه‌فت د یه‌ک قوناغ دا ب ری‌قه بیه‌ت. ب تایه‌تی ژی پشتی کو ئیرانغ ل روژا ۱۹۸۸/۸/۸ ب بریارا (۵۹۸) یا نه‌ته‌وه‌یین ئیک‌گرتی (UN) رازی بووی و شه‌ری هه‌شت سالی یخ دانق‌به‌را ههر دو ده‌وله‌تان دا ب دویمه‌ی هاتی.⁹ فێجا رژیم عیراقی شیا له‌شکه‌ره‌کی زیده‌تر ژ به‌ره‌یین شه‌ری ئیرانغ فه‌کی‌شیت و ل دژی کوردان بکار‌بینیت. حکومه‌تا عیراقی ل روژا ۱۵ ئ گولانغ ب فروکه‌یان چه‌کی کیمیایی ل دژی گوندی و مریی یخ ده‌قه‌را باله‌کایه‌تی ب کار‌ئینا و هیر‌شین سه‌ربازی ل دژی ده‌قه‌رین کۆیه، دیگه‌له، ئالتون کوپری، هه‌ولیر، شه‌قلاوه، ره‌واندوز، چیا‌یی قه‌ندیل، رانیه، چوار‌قورنه، هی‌زوپ و چیا‌یی باواجی ده‌ستپیکر. ل ئان ده‌قه‌ران

ئه‌ن‌فالان، ژبه‌ر کو ئه‌ف ده‌قه‌ره گریدایی ههر سغ پاریزگه‌هین سلیمان، که‌ره‌کوک و دیاله بوو و ده‌که‌فیه‌ته سه‌ر سنووری پاریزگه‌ها تکریت ژی و ئه‌ف ده‌قه‌ره ژبه‌ر پیترولی و سیاسه‌تا ته‌عریب‌کرتن ژی گرنگی‌یه‌کا مه‌زن بۆ ستراتیژی‌ته‌تا رژیمی هه‌بوو. له‌وما ژی به‌روفواژی قوناغین دی بین ئه‌ن‌فالان هه‌می که‌سین د فی قوناغی دا هاتیه گرتن، پشتی هاتی‌نه پارقه‌کرن ل سه‌ر گروپان، بی رحه‌م و بی جودایی هاتنه ژناقیرن. مه‌زنتین هیر‌شا عه‌سکه‌ری بۆ سه‌ر ده‌قه‌رین چه‌مه‌مال، سه‌نگاو، قادر که‌ره‌م، دووز، کفری، که‌لار، پیباز و تیه‌کو ل روژا ۷ ئ نیسان کوه‌له‌که‌فتا دامه‌زراندنا حزیا به‌عسا عه‌ره‌بی یا ئیشتیراکی یه، ده‌ستپیکر.⁵ ژبه‌ر کو ده‌قه‌را گه‌رمیان ده‌شته و جهین خوه‌شارتن نه‌بوون و نا‌که‌فیه‌ته سه‌ر سنوورین تورکیا و ئیرانغ و رژیمی هه‌می ری ل خه‌لکی گرتبوون، هژمارا قوربان‌یین قن قوناغی ژه‌می قوناغین دی پتر بوون. پروسا قرکنا خه‌لکی گه‌رمیان گه‌له‌ک یا ب له‌ز بوو و ههر ل روژا ۱۴ ئ نیسانغ نی‌زیکی ۲۰۰۰۰ هزار که‌س ژن، میر و زاروکا هاتنه ئه‌ن‌فالان. ژبه‌ره‌ندئ ژی ئه‌ف روژه بۆ روژا بیرن‌انیا ئه‌ن‌فالان ل کوردستانغ هاتی‌ه ده‌ست‌نیشان‌کرن.⁶

ئه‌ن‌فالان چوارئ: دۆلا زیی بچوک (۱۹۸۸/۵/۳) - ۱۹۸۸/۵/۸

قوناغا چوارئ یا ئه‌ن‌فالان ل ده‌قه‌را دۆلا زیین بچوک پشتی سه‌ره‌که‌فتن عیراقی ل ههر سغ قوناغین دی بین ئه‌ن‌فالان و سه‌ره‌که‌فتنا ل ۱۷-۱۸ ئ نیسانغ ل شه‌ری فاو ل دژی ئیرانغ ب وره‌یه‌کا بلند یا عسکه‌ری عیراقی ل روژا ۳ ئی گولانغ ب هیر‌شین کیمیایی بۆ سه‌ر گوندین عسکه‌ر و گوپته‌په ژ هه‌شت بنگه‌هین عه‌سکه‌ری و ژ هه‌قه‌ده

گریددهت و ب دهرایینکا ئیکانه یا ئیراقی بهرهف
ئهو روپا فیه دهیتیه هژمارتن.¹³

بهری حکومهتا عیراقی دهست ب ئهجامدانا
ئوپهراسیونا ههشتان ل دهقهره بادینان بکته، وئ ل
روژا ۱۹ ئ تهمموزی دهست ب هیرشهکا دژوار کر ل
سهردهقهره خواکورك کو دکهفیهته سهرد سیگوشی
ریکخهر و بهیرسسی یهکی یئ ئوپهراسیونین
ئهنفالان ژیهه قان فاکتهران دهقهره بادینان وهک
قوناغا دویماهیئ "خاتمه الانفال" یا پروسا
ئهنفالکرنا کوردان ههلبژارت:

- جوگرافیا ئوپهراسیونا ئهنفالا ههشتان دهیتیه
هژمارتن مهزنتر ژ ههمی دهقهرین ئهنفالین دی.

- ژیهه ههبوونا گهلهک دول، گهلی و چیا
کونترولکرنا وئ ژ لایئ حکومهتا عیراقی فیه یا
ب زحمهت بوو.

ژبهرکو فیه دهقهری سنوورهکی دریز دگهل تورکیا
ههیه وگهلهک خهلهک دئ رهفیهته تورکیا و
دهنگوباسین گرتن، کوشتن و بکارئینانا چهکی
کیمیایی دئ ل جیهانی بهلاف بیت.¹⁵

فاکتهرهکی دی ژ یئ گرنگ یئ ئهنفالا
بادینان ئهوه کو دهقهره فیه ئوپهراسیونئ دویر ژ
سنوورئ ئیراقی و ئیرانی، ئانکو دویر ژ بهرهیین
شهري ئیراقی و ئیرانی، و پشتی راهستاندانا شهري
ئیراقی و ئیرانی هاتیه ئهجام دان. ژیهه قان
ئهگهران بۆ رژیما ئیراقی گهلهک یا گرنگ بوو
کو قوناغا ههشتی یا دهقهره بادینان ب زویترین دم
ب دویماهی بهیت. لهوما ژی حکومهتا ئیراقی
گهلهک هیزین عهسکهری دگهل تانک، توپ،
فروکه وچهکی کیمیایی و هژمارهکا مهزن یا
جاشان بۆ ئهجامدانا فیه قوناغا ئوپهراسیونا
ئهنفالان بهرههفکر. ب تاییهتی ژی پشتی راهستانا
شهري ئیراقی و ئیرانی گهلهک هیزین سهریازی

چهند دۆلین کویر و دریزین وهک خوشناوهتی و
بالهکایهتی و سهختترین چیایین کوردستانئ ییین
وهکی ههیهت سولتان، سهفین، ههورئ، ماکوک،
کۆرهک، کاروخ، ههندرین، کیومرهمش و قهندیل ییین
ئ. 10 قان ههر سئ ئوپهراسیونان نیزیکی ۱۰۰ روژا
فهکیشا کو ژ ههمی قوناغین دی پتر بوو و
دژوارترین شهر ل فیه جوگرافیئ هاتنه کرن و
ههروهسا ژی پترترین هیرشین کیمیایی ل قان
دهقهران هاتنه ئهجامدان. ئیرانیا خهلهکی شیا
ژیهه نیزیکی سنووری برهفن ئیرانی و گیانی خو
رزگارکن.¹¹

تهومرئ دوئ: پروسا ئهنفالا ههشتان

"خاتمه الانفال": دهقهره بادینان

(۱۹۸۸/۸/۲۵ – ۱۹۸۸/۹/۶)

ئهنفالا ههشتان دهیتیه هژمارتن ب قوناغا
دویماهیئ یا ئوپهراسیونین ئهنفالان ل دژی کوردان.
ژیهههندی ژی دگهلهک دوکۆمینت و راگههاندانا
فهومی ییین حکومهتا عیراقی دا ب "خاتمه الانفال"،
ئانکو دویماهیئ ئهنفال، ژی هاتیه بنافکر.
جوگرافیا دهقهره بادینان ژی دکهفیهته باکورئ
ههزیما کوردستانئ و لایئ روزههلاتی یئ روبرائی
دیجله و ئهوه ههمی دهقهرین دکهفنه دناقههرا روبرائی
هیزل ژ لایئ روزههلاتئ و تا دگههیهته کیلهشین ل
سهرد تخوبئ ئیرانی ژ ئالیئ روزئاقای فیه و دهقهرین
تیاریا ییین نیزیکی جوله میرگئ زلایئ باکورئ فیه
و تا دهیتیه خورائ بۆ باژیرئ موسل ژ لایئ باشوری
فیه بخوفه دگریت.¹² ژ لایئ جیوستراتیجیقه ژی
دهقهره بادینان گرنگیئا خو یا هه، چونکی ههر
سئ وهلاتین ئیراق، ئیران و تورکیا پیکفه

شهری ئیراقی و ئیرانی گهلهک هیژین سهریازی ژ بهر هیین شهری هاتنه ڤه کیشان بو کوردستان.

نیزیکی ۳۸ لیواییین پیاده و دوو لیواییین تانک و سی که تیپین توپان و ۱۷۱ ڤه و جین جاشان کو هژمارا وان یان گشتی دبیته پتر ژ ۲۰۰۰۰۰ هزار سهریاز و جاش و جیش الشعبی د هیرشا نه نفالکرنا ده ڤهرا بادینان دا. پشته قانیا قان هیژان ژ لایح فروکه و یه که یه کا چه کی کیمیایی هاته کرن.¹⁶

لیوا یونس محمد الضرب ڤه فرماندئ ڤه یله قا پینج یی سوپایی ئیراقی کو سهروکاتیا عهسکه ری یا ئوپه راسیونا هه شتان یا ده ڤهرا بادینان دکر، قی چهن دئ د شروفه کرنه کا عهسکه ری دا ل دور شهری دویمه یی که نه نفال "معركة خاتمة الانفال" کو دناقبه را ۲۸ ته باخی تا ۳ ئه یلولا ۱۹۸۸ی، ئانکو دنیا ئوپه راسیونا نه نفال هه شتان، دا نفیسیه و ژ ۲۹ روپه لان پی که ده یی، پشتراست دکهت و دبیزیت:

"۱. ده ڤهرا ب شیوه یه کی گشتی چیا یی و سه خته ل پشکین باکوری و روزه ه لاتی یین دکه ڤنه سهر هیلا سنووری ئیراق و تورکیه هه می بیستان و دارین سروشتینه. توپوگرافیا ده ڤه ری پی که هاتیه ژ ئه ردین که قرین و کلسی ل ده ڤه ریین بلند و بنارین چیا یا تی که له که ژ ئه ردین رهق دگه ل ته خه کا ته قنق و ناخ ده ست پی دکهت ب نزامبوونج ژ روزناقا و "باشوری" تا ده شتا سلپانه ییا و ده شتا ئاکری و کومه کا نهال و و شیف و شکهف و جوکین ئاقی ل قی ده ڤه ری هه نه کو به لاف دبنه باشوری و روزه ه لاتی و روزناقایی (...) و ژیه ر هه بوونا زنجیرین چیا یین بلند لقینین که رتان (یین عهسکه ری) هاتینه سنووردار کرن."¹⁷

سنوورین ئیراق، ئیران و تورکیا و هاتبوو دابه شکرن بو سهر نه نفالین پینج، شمش و حهفت، ئانکو نه د ناف ئوپه راسیونا نه نفال هه شتان دا بوو، ئه و ژ ی ب ئارمانجا گرتنا ری کا ئیرانی ل ده ڤهرا بادینان.¹⁴

(عه لی حه سن نه لمه جید) نه نذازیار و ری که خر و بهر پرس یه کی یی ئوپه راسیونین نه نفالان ژیه ر قان ڤاکته ران ده ڤهرا بادینان وهک قوناغا دویمه یی "خاتمة الانفال" یا پروسا نه نفالکرنا کوردان هه لیزارت:

- جوگرافیا ئوپه راسیونا نه نفال هه شتان ده یته هژمارتن مه زنتر ژ هه می ده ڤه ریین نه نفالین دی.
- ژیه ر هه بوونا گه لهک دول، گه لی و چیا کونترولکرنا وی ژ لایح حکومه تا عیراقی ڤه یا ب زه حمهت بوو.

- ژیه رکو قی ده ڤه ری سنووره کی دریز دگه ل تورکیا هه یه و گه لهک خه لک دی ره قیته تورکیا و دهنگوباسین گرتن، کوشتن و بکارئینانا چه کی کیمیایی دی ل جیهانی به لاف بیت.¹⁵

ڤاکته ره کی دی ژ ی یی گرنج یی نه نفال بادینان نه وه کو ده ڤهرا قی ئوپه راسیونج دویر ژ سنووری ئیراقی و ئیرانی، ئانکو دویر ژ بهر هیین شهری ئیراقی و ئیرانی، و پشتی راوه ستاندا شهری ئیراقی و ئیرانی هاتیه نه نجام دان. ژیه ر قان نه گه ران بو رژیم ئیراقی گه لهک یا گرنج بوو کو قوناغا هه شتی یا ده ڤهرا بادینان ب زویترین دم ب دویمه یی به یی. له و ما ژ ی حکومه تا ئیراقی گه لهک هیژین عهسکه ری دگه ل تانک، توپ، فروکه و چه کی کیمیایی و هژماره کا مه زن یا جاشان بو نه نجامدانا قی قوناغا ئوپه راسیونا نه نفالان به ره ه ڤکر. ب تایبه تی ژ ی پشتی راوه ستیانا

۷. ژ دینارته به‌ره‌ف بلی و بارزان
۸. ژ بیگوقا به‌ره‌ف مانگیش و زاویته
۹. ژ سه‌رسنگی به‌ره‌ف می‌رگه‌تی و چیا‌ی‌ی گاره
۱۰. ژ ناحیا نه‌تروش به‌ره‌ف گوندین سیار و سپیندارا
۱۱. ژ سیاره‌تی‌کا به‌ره‌ف سپیندار و نه‌تروش²¹
ل شه‌قا ۲۵/۲۴ ئ مه‌ها هه‌شتان حکومه‌تا
ئیراقی ده‌ست ب هیرشا ل سهر بادینان کر. ل
پیشی‌ی فروکه‌یان ب چه‌ک کیمیایی باره‌گای
لقی یه‌ک یی پارتی دیموکراتی کوردستان، گه‌لی
بازی و گوندین ده‌قهرین نامیدی، کان ماس،
بیگوقا، مانگیشکی و زاویته ب تایه‌تی زی
گوندین برجینی، توپکا، گه‌لناسکی، تلاکور و
ومریلی، بازی، بلیجانی، بانج، ئافوکی، سیاری،
سپینداری، باورکا که‌قری، می‌رگه‌تی، سه‌رگه و
گیزی و شیران بۆمه‌بارانکر.²² پتر ژ ۷۷ گوندان
که‌تنه به‌ر فان هیرشین کیمیایی. ئوپه‌راسیونا
نه‌نالا هه‌شتان ب هیرشین کیمیایی، وه‌کی
فه‌ماندی فه‌یله‌قا پینج یونس محمد الضرب
دبیزیت ب "بکارئینانا دژوارترین دلره‌قیی دگه‌ل
تیکدمر و پشته‌فانین وان" هاته ده‌ستی‌یکرن.
ئارمانجا ژ بکارئینانا چه‌ک کیمیایی نه‌و بوو
کو قی قوناقا "دویماهی‌ک نه‌نالا" ب زویترین دم ب
داوی بین و وره‌یا پیشمه‌رگه‌ی و خه‌لکی بشکی‌ت
ژ چه‌پهر و گوندین خو ده‌رکه‌فن و ده‌ست ژ
به‌ره‌فانین به‌یته به‌ردان. و هوسا زی خه‌لک ب
ساناهی به‌یته گرتن و ژناقیرن.
تن ل گه‌لیی بازی کو ۲۰۰ مال به‌ره‌ف تورکیا
دره‌قین ۱۳۰۰ که‌س ژ نه‌گه‌را بکارئینان چه‌ک
کیمیایی هاتنه کوشتن. ل ب سهدان برینداری
کیمیایی پاشی چه‌ند روز و هفتیان ژ نه‌نجامی
نه‌بوونا چاره‌سه‌ریی مرن.²³ گاذا نه‌عصا‌با ده‌یرشین
نه‌نالا دا هاته بکارئینان، چونکی یا سئک بوو،
مروف زی دکوشتن و ووره‌یا خه‌لکی و
پیشمه‌رگه‌ی دشکه‌ست و کارتیکرنا وئ ل وان

پاشی نه‌و ل جه‌ه‌ک دی وه‌ک به‌رسقه‌ک بۆ فان
ئاسته‌نگان دنقی‌سیت:
"مانا به‌رده‌وام یا که‌رتان ل ده‌قهرین
ئاسته‌نگی ل هه‌ین و یین سه‌رسنور و
ده‌ست‌نیشانکرنا لئینین تیکدمران.
ده‌قهرین چیا‌ی، ده‌قهرین ئاسی نه، دقیت
لی‌گه‌ریانین هویر و باش ل فان ده‌قهران
به‌یته کرن و پتر دم پی‌تقی یه"¹⁸
ئه‌ف شروفه‌یا توپوگرافی، عه‌سکه‌ری و سیاسی
کو ناقین هه‌می روبر، چیا و دولین ئاسی تیدا
هاتینه ریزکر، بۆ مه‌ گه‌له‌ک ب رونی ئاشکرا
دکه‌ت کو ئوپه‌راسیونین نه‌نالا گه‌له‌ک ب
هویری و پیشوه‌خت ژ لایع عه‌سکه‌ری و
لوجستیکی فه‌ هاتینه پلانکر و هه‌می شیان بۆ
سه‌رئیکه‌ستنا وان د ده‌مه‌ک کیم دا هاتینه
ته‌رخانکر.¹⁹ لیوا یونس محمد الضرب دق پلانا
خو یا ئوپه‌راسیونا نه‌نالا هه‌شتان دا هوسا ئارمانجا
خو یا عه‌سکه‌ری دقان هه‌ر سح خالان دا
دیاردکه‌ت:
"۱. دقیت ئارمانج ژناقیرن و نه‌هی‌لانا
تیکدمران بیت.
ب. به‌یته دۆری‌چکر و دورگرتن.
ج. بکارئینانا دژوارترین دلره‌قیی دگه‌ل
تیکدمر و پشته‌فانین وان."²⁰
و هوسا زی ل دویف قی پلانج و ب دلره‌قیی ده‌ست
ب هیرشین ل سهر ده‌قهرین نه‌نالا هه‌شتان
هاته‌کر و ئه‌ف هیرشه هاتنه پارقه‌کر بۆ سهر
یازده ته‌ومران:
۱. ژ زاخو بۆ گه‌لناسکی و چیا‌ی‌ی بی‌خیری
۲. ژ زاخو به‌ره‌ف ده‌ستا خابور
۳. ژ کان ماس به‌ره‌ف زپوه و نامیدی و ره‌شاقا
۴. ژ بیگوقا به‌ره‌ف ئیکمالی و بامه‌رنی و چیا‌ی
مه‌تینا
۵. ژ بالندا به‌ره‌ف شه‌مدینان و بیبو
۶. ژ شیروان به‌ره‌ف بارزان

ئوپه راسیونا ههشتان دا گرتینه کو ٦٩٦٤ ژ وان زاروک بووینه و ٣٣٦٨ ژن بووینه و ٣٠٦٣ زهلام بووینه. ²⁷ لئ ئەف هژماره نه گهلهکا هویر و یا دروسته، چونکی گهلهک خه لک دی ژ لایح دهمگههین ئەمنی فیه هات بوونه گرتن و ههروهسا ژی گهلهک کهسان پشتی راگه هاندنا لیبورینئ ل ٦ ئ ئەیلولئ خو رادهستی حکومهتا ئیراقع کرن و ئەو ژی هاتنه گرتن. د ئەنجام دا ٦٦٣ گوند دقئ قوناغا ئەنزالئ دا هاتنه تالانکرن و خرابکرن. ²⁸ ژ لایح لهشکهری فیه ئوپه راسیونا ئەنزالا ههشتان ل بادینان ب بریارهکا سهروک کۆمارئ ئیراقئ سه ددام حسین ل روژا ١٩٨٨/٩/٦ ب دویماهی هات. به لئ گرتن، زایندانیکرن و کوشتنا ب کۆم یا خه لکی تا سالا ١٩٩١ ژی یا بهردهوام بوو.

تومرئ سیخ: سئ پینگا فین قرکرنی د

ئەنزالا ههشتان دا

نقیسه و بسپورئ جینوسایدی یئ ب بنیاد جهوویئ ئەلمان رائل هیلبرگ Raul Hilberg، کو ئیک بوویه ژ دهرباسبوویئ هولوکوستا جهوویان، د پرتوکا خو یا ب نافودهنگ "ژناقبرنا جهوویئ ئەوروپی" ²⁹ دا کو پتری ٢٠ سالا کار تیدا کریه، گههشتیه وئ ئەنجامئ کو ههر جینوسایدک پیتقی یه د سئ پینگا فان را دهرباس ببیت. ئەف بپردوزه وهکی ریکخراوا چاقدیریا مافین مروقی - بهشئ روژهلاتا نافین د لیکولینا خو یا ل سهر ئوپه راسیونئ ئەنزالان دا وهک جینوساید گههشته وئ ئەنجامئ کو پروسا ئوپه راسیونئ ئەنزالان وهکی یا ژناقبرنا جهوویان ژ لایح نازی یین ئەلمانیا فیه د سئ پینگا فان دا دهرباس بوویه. ³⁰ ئەو سئ پینگا فین هیلبرگی

جهان نه دما، چونکی هیزین چه کدارین ئیراقی پشتی هیرشان دجوونه وان دهقهران، لئ ل سالا ١٩٨٧ ئ گاژا خه ردل دهاته بکارئینان، چونکی یا ب سهنگ بوو و ئەو جهئ لئ بکارئینا ل ژیر کونترولا پیشمه رگهی بوو و بۆ دهمه کئ دریز پيس دما و ژیان لئ نه دبوو. ²⁴

چه کئ کیمیایی کارتیکرنه کا گهلهکا مهزن ل خه لکی کر. بهری هیزین ئیراقی بگههنه سهر سنوورئ تورکیا ب دهان هزاران خه لک ژ ههمی سهمتان بهرهف سنوورین تورکیا رهقین، پشتی وانا ههمی مال و مولکین خو هیلاین و گهلهک ژوانا ب ریفه جاره کادی بوونه ئارمانجا چه کین کیمیایی فیه. گهلهک ژیدهر هژمارا وان کهسان یین خو قورتال کرین و گه هاندینه سهر سنوورین تورکیا ب ٦٥٠٠٠ - ٨٠٠٠٠ هزاران ددهنه زانین. ²⁵

بهروفاژی قوناغین دی یین ئوپه راسیونئ ئەنزالان د قئ قوناغئ دا گهلهک خه لک دهما هاتینه گرتن یه کسه هاتنه کوشتن. وهکی ریکخراوا چاقدیریا مافین مروقی - بهشئ روژهلاتا نافین PHR/MEW د لیکولینا خو یا له سهر خرابکرن گوندئ کوریمئ خویاکری، هیزین سه ریاژی یین ئیراقئ ل روژا ١٩٨٨/٨/٢٨ نیزیکی ١٥٠ - ٣٠٠ گوندیان گرتن. عه سکهری ئەو گرتی پارقه کرنه سهر سئ گروپان: گروپا ژن و زاروکان، گروپا پیره میر و پیره ژنا و گروپا زهلاما. ٣٣ زهلام ژ ته مهنئ ١٣ سالیئ و پیهه ل هاتنه ریزکرن و ژ لایح ١٢ سه ریاژان فیه کو پینج مه تران ژ وان دور بوون هاتنه گوله بارانکرن. ههر چه نده ههر که سه ک ژ وان "گوله یه کا ره حمئ" ژی هاته لیدان، لئ دیسا ژی شهس کهس ژ وئ کۆمکوژین رزگار بوون. ²⁶

پشکه کا مهزن یا خه لکی کو نه شیان خو بگه هینه سنوورئ تورکیا ژ لایح عه سکهرئ ئیراقئ فیه هاتنه گرتن. لیوا یونس محمد الضرب د راپورته کئ دا بۆ سه روکاتیا لهشکهرئ ئیراقئ ددهته خویاکرن کو هیزین ئیراقی ١٣٣٩٥ کهس د

عه‌سکه‌ری (جه‌نه‌رال نزار الخزرجی)، ریقه‌به‌ری گشتی یخ نیستیخبارات العسکری (سابر عبدالعزیز الدوری) و جیگرئ سهروکئه‌رکانی عه‌سکه‌ری (حسن رشید التکریتی) ل ۱۸ ئ نادارا ۱۹۸۷ ئ دا بریار هاته دان کو پرسا کوردی، حکومه‌تین عیراقی دگوتنی (المشکلة الكردية)، ب یه‌کجاری ب ریئا بکارئینانا چه‌کین ته‌فکوژی بین کیمیاوی بی جوداهی دنافه‌را خه‌لک سقیل و پیشمه‌رگه‌یان دا بکه‌ن.³¹ بریارا فی جقین د فه‌رمانا فه‌رمی یا نه‌نجومه‌نا سه‌رکرده‌تیا شوره‌شی (مجلس قيادة الثورة) ب نیمزا سه‌ددام حسین ل روژا ۱۹۸۷.۳.۲۹ دمه‌رکه‌فت و علی حسن المجید هاته دامه‌زاندن وه‌ک سکرته‌ری نکیسینگه‌ها ریخستین باکوری (مکتب تنظیم الشمال) یا حزب البعث العربی الاشتراکی و هه‌می یه‌که‌یین عه‌سکه‌ری، دمه‌رگه‌یین ئاسایشی و سیخوری و دمه‌رگه‌یین سقیل بین دمه‌له‌تی ئیخستنه‌ دبن فه‌رمانا وی دا.

ئه‌رکی سه‌ره‌کی د هه‌ر سق مه‌یین پیشین بین ده‌ستبکاریوونا علی حسن المجید وه‌ک سکرته‌ری نوو یخ "مکتب تنظیم الشمال" پیناسه‌کرنا وان گروپین مروفا‌ن بوو بین کو دئ بنه‌ ئارمانجا پیروسا ئوپه‌راسیونین نه‌نزالان.³² گرنگییا دانانا المجیدی وه‌ک نه‌ندازیار و به‌رپرسی یه‌کی بو ئورگانیزه‌کرنا ئوپه‌راسیونین نه‌نزالان فه‌دگه‌ریته‌فه‌ بو وئ یه‌کی کو تا نها و به‌ری ده‌ستبکاریوونا وی، عه‌سکه‌ری ئیراقی سه‌ریه‌رشتیا شه‌ری ل کوردستان دکر، ب تایه‌تی زی فرقا ئیکی ل که‌رکوک و فرقا پینج ل هه‌ولیه‌ری، لئ د ئوپه‌راسیونین نه‌نزالان دا هه‌می له‌شکه‌ری

ده‌ستیشانکرین ب فی شیوی خورای نه‌: پیناسه‌کر - کۆمکر (گرتن) و ژناقبرن.

بکه‌ری جینوسایدی دپینگا ئیکی دا پیناسه‌یا وئ گروپا کو ژناق دبه‌ت دکه‌ت و پلانکه‌کا سیسته‌ماتیک و پیشوه‌خت ددانیت بو ژناقبرنا وئ گروپا ده‌ستیشانکری. ئه‌و گروپا کو حکومه‌تا ئیراقی قیایه‌ ژناق ببه‌ت، ئانکو نه‌نزال بکه‌ت کورد بوون و ب تایه‌تی زی ئه‌و کورد بوون بین به‌ری نها هاتینه‌ پیناسه‌کر و ل ده‌ه‌یین قه‌ده‌غه‌کری یان زی هه‌رامکری دژیان (المناطق المحرمة) یان زی (المناطق المحظورة). ئه‌ف ده‌ه‌ره‌ ئه‌و بوون بین دبن کونترولا بزاقا رزگاربخوازا کوردی دا بوون، ئانکو دبن کۆنترولا پیشمه‌رگه‌ی دا بوون، و حکومه‌تا ئیراقی نه‌شیابوو وان ده‌ه‌ران ژ ده‌ستی پیشمه‌رگه‌ی دهرینیت و بیخه‌ته‌ بن ده‌سه‌لاتا خوقه‌، قیجا ژبه‌ره‌ندی زی حکومه‌تا ئیراقی نافعی فان ده‌ه‌ران که‌ر ده‌ه‌یین قه‌ده‌غه‌کری یان زی هه‌رامکری. دمه‌له‌تی ئه‌ف ده‌ه‌ره‌ پارقه‌کرنه‌ سه‌ر هه‌شت ده‌ه‌ران و هه‌شت قوناغین نه‌نزالان بو گرتن و ژناقبرنا کوردان. ل دویف وان بریارین ژ حکومه‌تا ئیراقی دمه‌رکه‌تین هه‌ر که‌سه‌کی ل فان ده‌ه‌ران بژیت مافعی ژیانین و دقیت به‌یته‌ کوشتن یان گرتن و ژناقبرن.

د جقینه‌کا هه‌فیشک یا نه‌نجومه‌نا سه‌رکرده‌تیا شوره‌شی (مجلس قيادة الثورة) ب سه‌روکایه‌تیا سه‌ددام حسین ی وه‌ک سه‌روکی وئ و سه‌روکی کومارا ئیراقی، سه‌روکی حکومه‌تی و فه‌رمانده‌یی گشتی یخ عه‌سکه‌ری ئیراقی دگه‌ل به‌رپرسی پارتییا به‌عس یا عه‌ره‌بی و سه‌رکرده‌تیا

پاره و دوکۆمپنت و تشتین وان هاتنه ژئی و مرگرتن و پاشی هاتنه پارقه کرن بۆ سه ر چوار گروپان:

1. گروپا زهلامان یا ته مه نئ وان ژ ۱۲ تا ۵۰ سالان

2. گروپا ژ ۵۰ سالان پیهه ل

3. گروپا کچان ب تنئ

4. گروپا ژن، دهیک و زاروکین وان³⁴

پینگاغا سیئ یا هیلبیرگی ژناقبرنا ئانکو کوشتنا ب کۆم یا وان گرتی و کۆمکریایه. ل نه نزالا بادینان نه و که سیئ هاتینه گرتن و کۆمکرن و پارقه کرن ل سه ر چوار گروپان ل که لا نزارکئ و زیندانا سه لامیئ، قیجا گروپ گروپ هاتنه فه گوهاستن بۆ ده قهرین ژ دمرقه ی هه ریما کوردستانی و د گورین ب کۆمه ل دا هاتنه گوله بارانکرن و بنئاخکرن:

پیناسه کرن:

(ده قهرین قه دهغه کری - حه رامکری، ده قهرین

نه نزالا هه شان)

کۆمکرن (گرتن):

(که لا نزارکئ و سه لامیئ)

ژناقبرن:

(کوشتنا قوربانیان د گورین ب کۆم دا)

ئه ف هه ر سه پینگاغه بۆ هه ر جینوسایدکرنه کئ گه له ک دگرنگن و بیئ فان پینگاغان گه له ک گرانه بکه رین جینوسایدی بکارن گروپه کا ده ستینشانکری قر بکه ن.

ئیراقئ که ته د بن فه رمانا المجید و حزب البعث العربی الاشتراکی دا و هوسا حزب البعث العربی و به رپرسیئ وئ ده ینه هژمارتن ژ یه که مین بکوژ د جینوسایدکرن کوردان دا. المجیدی ده ست ب دهرئیخستنا فه رمان و رینمایئ یان کر ژ بو سه ره ده ریکنئ دگه ل نه و مروقیئ کو هاتینه پیناسه کرن ژ بۆ نه نزالکرنئ و نه و ده قهرین هاتینه ده ساتنیشانکرن بۆ هیرشکرنئ و کۆمکرن خه لکئ وئ ژ بۆ قرکرنئ.³³ نه ف فه رمان و رینمایئ بیئ المجیدی ژ لایئ هه می یه که بیئ عه سه کهری، ده زگه هین ئاسابیشئ و سیخوریی و ده زگه هین سفیل بیئ ده ولته تا عیراقئ بیئ دودلی هاتنه بجه ئیان.

ل دویف هه ر سه پینگاغین هیلبیرگی پیتقییه نه و گروپا هاتیه پیناسه کرن و ده یته جینوسایدکرن به یته کۆمکرن یان ژئ گرتن، هه که نه شیئ به یته جینوسایدکرن. حکومه تا ئیراقئ ژئ ل پینگاغا دوی هیرش کره سه ر وان ده قهرین ب ده قهرین قه دهغه کری هاتیه پیناسه کرن و نه و مروقیئ د وان ده قهران دا دژیان، بیئ جوداهئ به یته کرن دناقبره را پيشمه رگه، پیر، ژن و زاروک. هه می هاتنه گرتن و کۆمکرن. ل پيشیئ نه ف خه لکئ ل ده قهرین قه دهغه کری بیئ بادینان هاتینه گرتن یان ژئ خو راده ستی هیزین رژیمئ کری ل هنده ک ناحیا، گوندا د خاندنگه ها فه یان ژئ د مزگه فتا فه هاتنه کۆمکرن و پاشی ژئ هاتنه فه گوهاستن بۆ که لا نزارکئ ل ده وکئ یان ژئ بۆ زیندانا سه لامیئ ل موسل. نه ف خه لکئ هاتیه گرتن و ل که لا نزارکئ هاتیه کۆمکرن هه می

- 17 عومەر محەمەد: ژیدەری بەری، ل. ۱۸۳.
- 18 عەلی بەندی: ئەنفالکرا بەهەدینان. بەرگی سیخ. سپیریژ، دهوک ۲۰۰۸. ل. ۲۱۶.
- 19 ژیدەری بەری.
- 20 بۆ پتر پیزانینان ل سەر قی شروفەیا عەسکەری بنیەرە ل ئورگینال و وەرگێرانان وی عەلی بەندی: ژیدەری بەری، ل. ۱۵۶.
- 21 ژیدەری بەری، ل. ۱۵۷.
- 22 زوزان ناسر مستەفا. ژیدەری بەری، ل. ۱۳۹.
- 23 عەلی نبی صالح دوسکی. ژیدەری بەری، ل. ۲۰۰ - ۲۰۲.
- 24 Salim Hajy : ژیدەری بەری، ل. ۲۳۰.
- 26 بنیەرە ل چاقپیکەفتنا دختور فاییق گولپی کو دختوری پێشمەرگەیان بوو، د پروگرامی پەنجەمۆر یی کەنالی پروودا ل روژا ۲۲/۳/۲۰۱۹.
- 27 Salim Hajy: ژیدەری بەری، ل. ۲۳۱.
- 28 پتر ل سەر کۆمکۆزیا گوندی کوریم بنیەرە ل HRW/ME. Iraq's crime of Genocide. The Anfal Campaign against the Kurds. Yale University press, New Haven and London, 1995.
- 29 Salim Hajy: ژیدەری بەری، ل. ۲۳۲.
- 30 عەلی بەندی ۲۰۰۸: ژیدەری بەری، ل. ۱۳۱.
- 31 Hilberg, Raul 1982: Die Vernichtung der europäischen Juden. Die Gesamt-geschichte des Holocaust. [Hrsg. Wolter, Ulf. Aus dem Amerikanischen von Seeger, Christian...] – Berlin: Olle und Wolter. 41 و 677 روپەل
- 31 روپەل 5 ژیدەری بەری: HRW/ME 1995
- 32 عسکری مصطفی و ئامیدی محمد صالح و آخرین 2006: نص اللائحۃ الاضحیة المقدمۃ من قبل هیئۃ الدفاع عن ضحایا جریمة الانفال الی محکمة الجنایات العراقیة العلیا فی القضاة المرقمة 1/جنایات الثانیة. مطبعة مندلاوی، اربیل. روپەل 46.
- 32 روپەل 5: Human Rights Watch/Middle East 1995: Iraq's Crime of Genocide. The Anfal Campaign against the Kurdes. Yale University Press. New York and London.
- 33 پتر ل سەر فەرمان، دوکۆمیتت و جینین المجید بنیەرە ل ژیدەری بەری: Hajy, Salim 2012.

ژیدەر و دەمەن:

- 1 عومەر محەمەد: پەلامارە سەریازیەکانی ئەنفال ئە هەشت قوناغدا. چاپی یەکەم، سلیمانی ۲۰۱۳. ل. ۲۵.
- 2 شۆرش حاجی رەسوول: ئەنفال و کورد و دەولەتی عیراق. ئەندەن ۲۰۰۳. ل. ۸۷.
- 3 زوزان ناسر مستەفا: ئوپەراسیونین ئەنفال ل کوردستان، دەرئەنجام و کاردانەقە. ئەکادیمیای کوردی، هەولێر ۲۰۱۳. ل. ۱۰۸.
- 4 ژیدەری بەری، ل. ۱۱۰-۱۱۱.
- 5 گومبەتی، ئدریس ئومەر: ئەنفالی زیی بچوک. لیكۆلینەوویکی میژوویی، سیاسی، ئابووری، کۆمەلایەتییه. چاپی یەکەم، سلیمانی ۲۰۱۳. ل. ۴۵.
- 6 ژیدەری بەری.
- 7 عومەر محەمەد: ژیدەری بەری، ل. ۱۴۷.
- 9 Hajy, Salim 2012: Die Anfal-Operationen der irakischen Regierung gegen die Kurden (1987-1988). Eine Fallstudie über die Bedingungen des Genozids. Han, Berlin.. ۲۲۶-۲۲۷. ل.
- 10 ژیدەری بەری: ل. ۲۲۷.
- 11 شۆرش حاجی رەسوول: ژیدەری بەری، ل. ۱۱۰.
- 12 Salim Hajy: ژیدەری بەری، ل. ۲۲۸.
- 13 ئەرشەد حەمەد محو: ئوپراسیونین ئەنفال ل دەقەرا بادینان (دماهیك ئەنفال) ۲۵ تەباخی - ۶ ئەیلوولی ۱۹۸۸ (خواندەنەکا دیروکی). د گوفارا زانکوی سلیمانی دا. بەشی B. ژمارە ۴۱ تەمموزی ۲۰۱۳. سلیمانی. ل. ۹.
- 14 زوزان ناسر مستەفا: ژیدەری بەری، ل. ۱۳۵.
- 15 عەلی نبی صالح دوسکی: عملیات الانفال فی کردستان العیراق. دار سپیریژ للطباعة و النشر، دهوک ۲۰۰۶. ل. ۱۹۷.
- 16 ئاسو حەسەن: ئە دووریانی مەرگ و ژیان دا. دەزگای موکریانی. هەولێر ۲۰۰۷. ل. ۶۶.

هيئة الدفاع عن ضحايا جريمة الانفال الى محكمة الجنايات العراقية العليا فى القضية المرقمة ١/جنايات الثانية. مطبعة مندلاوى، اربيل.

ب. زمانين بيانى:

- Benz, Wolfgang 2006: Ausgrenzung, Vertreibung, Völkermord. Genozid im 20. Jahrhundert. dtv, München.
- Benz, Wolfgang 2006: Die Wannsee-Konferenz vor 65 Jahren. In: Tribüne, Jg. 45 (2006). Nr. 4.
- Goldhagen, Daniel Jonah 2009: Schlimmer als Krieg. Wie Voelkermord entsteht und wie er zu verhindern ist. Siedler Verlag, Muenchen.
- Hajy, Salim 2012: Die Anfal-Operationen der irakischen Regierung gegen die Kurden (1987-1988). Eine Fallstudie über die Bedingungen des Genozids. Han, Berlin.
- Hilberg, Raul 1982: Die Vernichtung der europäischen Juden. Die Gesamtgeschichte des Holocaust. [Hrsg. Wolter, Ulf. Aus dem Amerikanischen von Seeger, Christian...] – Berlin: Olle und Wolter.
- Hoffmann, Tessa 1980: Der Völkermord an den Armeniern vor dem Gericht. Der Prozess Talaat Pascha (Berlin 1921). Göttingen.
- Human Rights Watch/Middle East 1995: Iraq's Crime of Genocide. The Anfal Campaign against the Kurdes. Yale University Press. New York and London.
- Montgomery, Bruce P. 2010: Counterpoint. Reurning Evidence to the Anfal Files Should be Repatriated to Iraqi Kurdistan. In: Archivaria, The Journal of the Association of Canadian Archivists. Nr. 69, Spring 2010.
- The Iraqi Secret Police Files: A Documentary Record of the Anfal Genocide. In: Archivaria, The Journal

34 نارى صالح جهلال: نه نفال، ههوليك بو جينوسايدکردنى كورد. گوفارى كهركوك، ژماره ٤ و ٥. كهركوك ٢٠٠٤. ل. ٣٩.

ژيدمر

- ١. زمانين كوردى و عهريبي:
 - نارى صالح جهلال: نه نفال، ههوليك بو جينوسايدکردنى كورد. گوفارى كهركوك، ژماره ٤ و ٥. كهركوك ٢٠٠٤.
 - ناسو حهسهن: له دوورينى مهرك و ژيان دا. دمزاى موكرينى. ههولير ٢٠٠٧.
 - نه رشهد حهمهده محو: ئوپراسيونين نه نفال ل دهقهرا بادينان (دهمايك نه نفال) ٢٥ تهباخ - ٦ نهيلول ١٩٨٨ (خوانده كا ديروكى). د گوفارا زانكوى سليمانى دا. بهشى B. ژماره ٤١ ته مموزي ٢٠١٣. سليمانى.
 - زوزان ناسر مستهفا: ئوپراسيونين نه نفال ل كوردستان، دمه نه نجم و كاردانه فه. نه كاديميى كوردى، ههولير ٢٠١٣.
 - شورش حاجى رهسو: نه نفال و كورد و دموهه تي عيراق. له ندهن ٢٠٠٣.
 - عهلى بهندى: نه نفال كرنا بههدينان. بهرگى سيخ. سپيريز، دهوك ٢٠٠٨.
 - عومهر محه مهده: په لاماره سهريازيه كانى نه نفال له ههشت قوناغدا. چاپى يه كهه، سليمانى ٢٠١٣.
 - گومبهه تي، ندريس ئومهر: نه نفال زين بچوك. ليكولينه وهيكي ميژووي، سياسى، نابوورى، كومه لايه تيبه. چاپى يه كهه، سليمانى ٢٠١٣.
 - چاڤي كهفتنا دختور فاييق گولپى كو دختورى پيشمه رگهيان بوو، د پروگرامن په نهجه مؤر ين كه نال روودا ل روزا ٢٢/٣/٢٠١٩.
 - على نبي صالح دوسكى: عمليات الانفال فى كردستان العراق دار سپيريز للطباعة و النشر، دهوك ٢٠٠٦.
 - عسكرى مصطفى و ناميدى محمد صالح و اخرين ٢٠٠٦: نص اللاتحة الاضاحية المقدمة من قبل

الخلاصة:

تعد حملات الانفال قمة سياسة الحكومة العراقية ضد الكورد. كانت هنالك ثمانية مراحل من (الانفال) في ثمان مناطق جغرافية مختلفة من كوردستان عام 1988. حيث اعدت و خططت لها مسبقا و نفذت بدقة و الهدف منها انتهاء القضية الكردية و السيطرة على جميع المناطق الكوردستانية. في الحملة الثامنة و لحساسية و اهمية منطقة بادينان الجيوسياسية و سرعة تنفيذ (خاتمة الانفال) واختلاف هذه المرحلة عن جميع مراحل الانفال الاخرى، تم اعداد تحليل عسكري كبحث حول كيفية تنفيذ هذه المرحلة حيث كانت البداية و الاساس لانطلاق عمليات انفال بادينان. في البداية استخدم السلاح الكيميائي في تلك المنطق كي يخرج الناس من اماكنهم الحصينة و يهربوا و ينتشر الخوف و الذعر و تهبط معنويات الناس المدنيين و البيشمركة معا ثم بدأ القصف بالمدافع و الدبابات و الطائرات. بعدها بدأ الهجوم من قبل القوات العراقية و بجميع صنوفها قوامه اكثر من مائتي الف مسلح و من خمسة عشرة محورا مختلفا. و نتيجة لذلك تم قتل الالاف من من المدنيين العزل و عشرات الالف اخرى تم القبض عليهم، و قاموا بعزل النساء و الاطفال عن عوائلهم ثم التخلص منهم بمقابر جماعية، و عشرات الالف اخري اضطروا اللجوء الى ايران و تركيا. و أيضا ضمن حصيلة عمليات هذه المرحلة تم تدمير و حرق (663) قرية بعد نهب و سلب مافيهها.

THE PROCESS OF ANFAL AGAINST KURDS PEOPLE “1987 – 1988,” (THE EIGHTH ANFAL PROCESS AS MODEL)

Salim Jasim Hajy

Dept. of Political – College of Humanities, University of Duhok, Kurdistan Region – Iraq

ABSTRACT

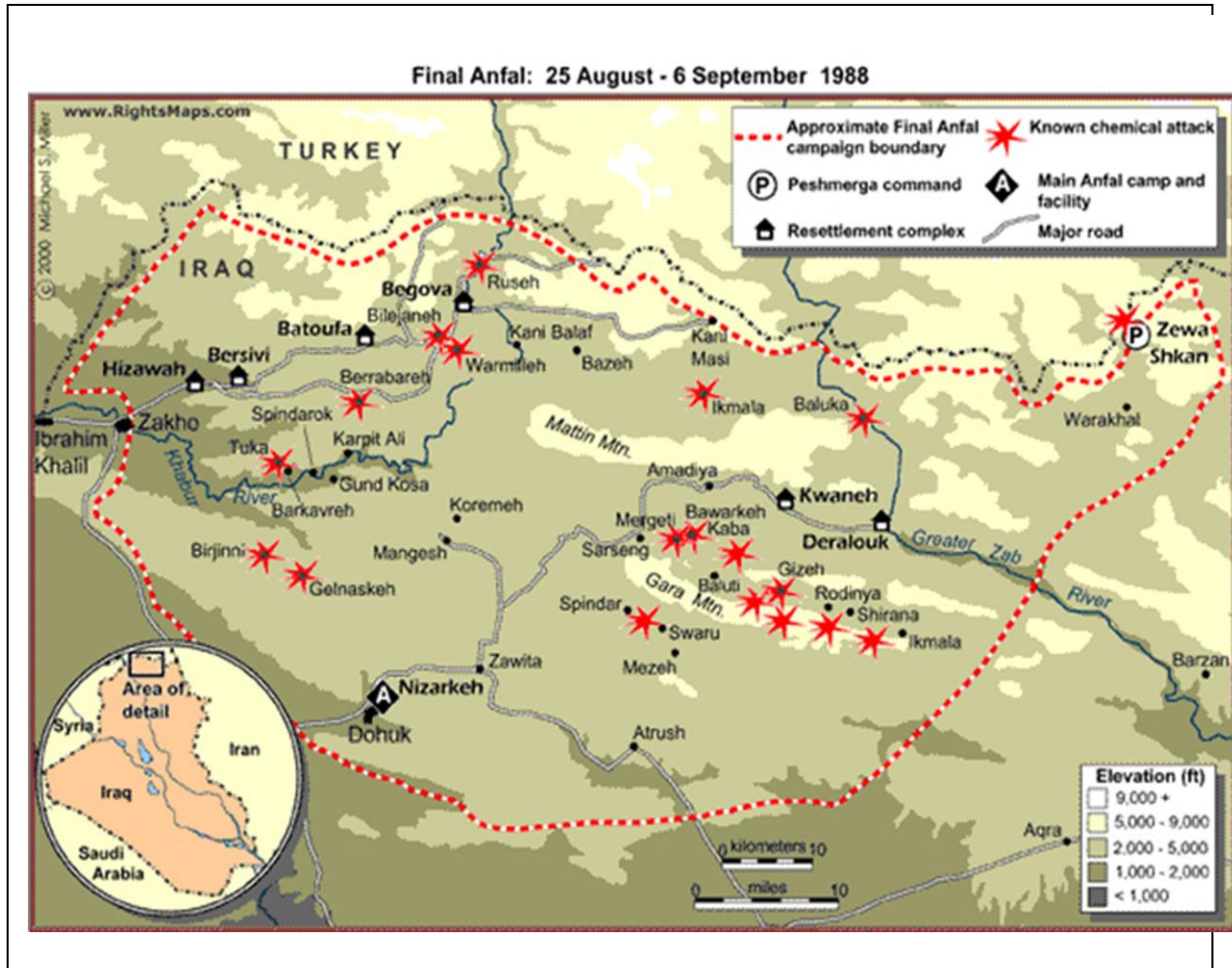
The operations of Anfal by Iraqi regime known as the highest kind of politics against Kurds, by eight stages in eight different geographical areas (zone) of Kurdistan. This operation based on destroyed and ending the “Case of Kurds”, and control all Kurdistan in 1988.

In the eighth operation of Anfal due to the importance of geographical specialized of Badinan area. Quick done this stage carrying out to ending operations under name “Khateem of Anfal – Ending of Anfal”. This stage of Anfal was different from all other stages of operations. A military plan was based on that area to do the operation of Badinan.

At the first chemical weapons was been used to make people move out from their complicate positions (mountainous areas and lands), flee toward another places and lessen the moral of Peshmarga. Tanks, Plane and more than 200.000 armed attacked eleven different areas, in the result about thousands of people killed, destroyed and replaced. Also about thousands people disperse and remand by armed force and killed in massacres. Also

about ten thousands people became refuge and nomad in Turkey and Iran. Generally 663 villages have been break down, pillaged and burned.

KEY WORDS: Chemical weapons, Anfal, Kurds Genocide, Badinan

HRW/ME. Iraq's crime of Genocide. The Anfal Campaign. (نەخشی ١: جوگرافیا هەر هه‌شت قوناغین نه‌فالن. against the Kurds. Yale University press, New Haven and London, 1995.)

گوفارا زانکویا دهوک، پدربهندا: 22، ژماره: 1، (زانستین مروفاہتی و کومہ لئاسی)، بپ 214-229، 2019
 (ژماره کا تایہت)، سہنتہریٰ فہ کولینین جینوسایدی، زانکویا دهوک

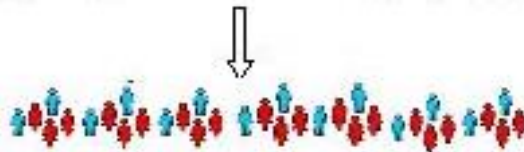
HRW/ME. Iraq's crime of Genocide. The Anfal Campaign against the (نہخشی ۲: جوگرافیا ئہ نفاللا ہہشتان. Kurds. Yale University press, New Haven and London, 1995. ل. ۱۷۶).

Raul Hilberg سى پينگافين قرقرين، پيناسكرن، گرتن (كۆمكرن) و قرقرن

1 - پيناسكرن، ستورين نه نغالا مهستان

2. گرتن و كۆمكرنا قوربانان نه نغالا مهستان، ژن، مئرو زاروك

كۆمكرنا وان ل 16 جيلان

گونگن، قوران، سمرسگن، رهزنگن، پينانا، كۆركا، زاروكان، مهقندكا، به نغتن،
 سهپنارن، شترانن، مئرو هين برجهين، لكاناله، گيرول، مهملن و هينن

كهلا تزلرگن، پارقهكرنا خه لگن گرتن ل سمر چوار گروبان

(نهخشي پروسه يا نه نغالا بادينان ل دويف ههر سى پينگافين راول هيلبرگي (Raul Hilberg))